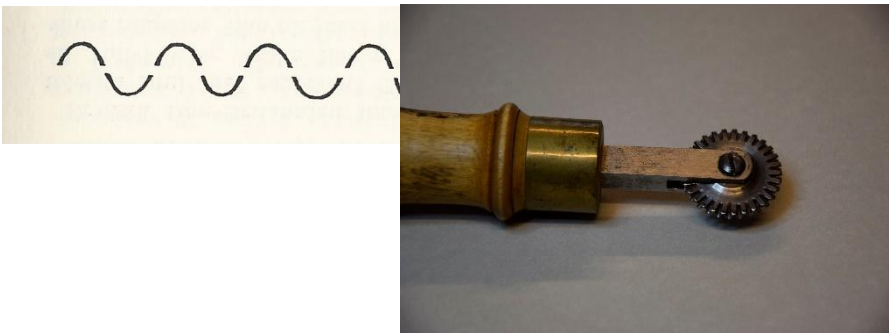

Suomen rahan arvoiset postimerkit 150 vuotta – läviste auttaa määrittäksessä

Cyril Schwenson

Tänä vuonna tulee kuluneeksi 150 vuotta niiden käyttöön otosta. Tunnusomaista näille merkeille on niiden täysin ainoalaatunen lävistys. Tämä aaltoviivaläviste tehtiin lävistekiekoilla käsityönä. Kaksi ensimmäistä lävistekiekkoa, A ja B läviste olivat käytössä jo edellisen julkaisun 1860 ilmestyessä.

Kuva 1 kaaviomainen esitys aaltoviivapuolilävisteestä

Kuva 2 Lävistekiekkoo, kuvalähde Postimuseo, kiitoksia.

Asiasta jonka vuoksi tällaiseen ratkaisuun aikoinaan päädyttiin ei ole säästynyt asiakirjatietoja. Oletettavimmat syyt lävistekiekkojen käyttöönottoon ovat yhdistelmä säästäväisyyttä ja pelkoa väärennetyistä, jotka vähentäisivät tuloja. Nämä kaksi piirrettä ovat tyyppisiä Suomen Keisarillisen Senaatin sekä sen Talousosaston ja myös Postin toiminnalle leimapaperien käyttöönotosta 1800-luvun alkupuolelta aina 1890-luvulle asti.

Perinteisesti jaetaan tämän julkaisun merkit ensiksi valmistukseen käytetyn paperin perusteella ja sitten paperin sisäisesti eri lävisteisiin ja niistä löytyviin väreihin. Tässä kuitenkin käsitellään pääasiallisesti lävistettä ja niistä käytetään tässä kansainvälisen tavan mukaan isoja kirjaimia alkaen A:sta joka vastaisi Lapen romalaista I numeroa tai Facit luettelon C¹ merkintää. B = II = C²... jne.

Näiden lävisteiden tunnistaminen auttaa tyyppien määrittäystä. Useasti voi rajoittaa merkin valmistusajan tiettyyn ajankohtaan jo toteamalla mitä lävistekiekkoa on käytetty. Siis sen mukaan pystyy varmentamaan käytetyn paperin ja värin määrittäykset. Tietenkään asia ei ole aivan näin yksinkertainen, mutta usein jo hyvinkin riittävä.

On huomattava, että ratkaiseva asia määrittäessä käytettyä lävistekiekkoa on merkin hammasteluku eli kuinka tiheässä hampaat ovat. Apua antavat tietenkin hampaan pituus ja muoto, mikä kuitenkin on helpommin manipuloitavissa näissä hyvin herkästi vahingoittuvissa merkeissä.

Varsinaisesti postimerkkien valmistukseen oli hankittu kolme lävistyskiekkoa A, B ja C. Vuosina 1866 ja 1867 voidaan todeta seuraavanlaiset mitat lävisteissä. Seitsemän hampaan välinen pituus ja hampaan korkeus. A-kiekkoo 17,8-18,0/1,2 mm, B-kiekkoo 18,2-18,4/ 1,6-1,7mm ja C-kiekkoo 18,9-19,0/2,1 mm.

Oheisessa kuvassa 3 on nähtävissä niiden alkuvaiheen ulkonäkö, joka muuttui vuosien kuluessa huoltotoimien, kuten teroituksen vuoksi ja siten vastaavasti myös niiden mittausarvot. Tämä asia on vaikeuttanut postimerkkiluetteloissa olevien kuvien käyttämistä vertailuun. Varsinkin läviste D on tuottanut paljon vaikeuksia koska kuvitus on ollut luetteloissa epätarkka.

Kuva 3 Läviste A Läviste B Läviste C

Voidaan sanoa että lävistettä A käytettiin tämän julkaisun aikana vain tilapäisesti lisäkiekkona sellaisina ajankohtina jolloin oli hieman suurempi tarve valmistaa merkkejä. Näin oli ensimmäisten valmistuserien aikana vuoden 1866 alussa ja vuosina 1872/73. Tärkeätä on huomata, että valmistettujen merkkien käyttöajat ulottuvat usein jopa kahdenkin vuoden päähän niiden toimituksista. Harvinaisimmat A lävisteiset merkit ovat vuonna 1866 valmistetut 20 penniä, sen jälkeen 40 penniä. Vielä 10 penniäkin on verratain harvinainen. 5 pennisiä löytyy helpoimmin. Kaikki vuonna 1872 ja 1873 valmistetut A lävisteiset merkit ovat yleisiä.

Läviste B oli käytössä vuonna 1866. Sitä tavataan verratain harvinaisena vuoden 1871/72 vaihteesta alkaen muutamilta paikkakunnilta 5 pennin ja 40 pennin merkeissä. Vuosina 1874 ja 1875 tämä läviste oli pääasiallisesti käytössä. Lävisteen laatu on näiden vuosien merkeissä hyvin huono.

Läviste C tuli käyttöön vuonna 1867 ja oli pääasiallisena lävisteenä käytössä vuoden 1873 loppupuoliskolle. Ei ole vielä lopullisesti selvitetty olisiko sitä käytetty merkkien valmistukseen vuosina 1874 ja 75 – vastaus lienee ei.

Vuoden 1871/72 vaihteesta alkaen olivat pääasiallisesti käytettyjen lävisteiden mitat seuraavat. A-kiekko 17,6-17,8/1,2-1,3mm. Tilapäisen B-lävisteen hammasteluku on myöskin hieman kasvanut kuten A-lävisteissäkin. Silopaperista 5 pennin merkkiä löytyy Turussa käytettynä vuoden 1872 alussa ja sen mitat ovat 18,1 / 1,6-1,7mm. Vuoden 1871 lopussa 40 penninen Viipurissa 18,0-18,1 / 1,6mm ja Kuopiossa 18,0 / 1,6mm syksyllä 1872. Näiden lisäksi on olemassa leikkeellä Torniossa syyskuussa 1873 leimattu merkki, jonka taakse A. Fabergé on merkinnyt vuonna 1928 lävisteeksi II ja langer Zgn eli läviste B ja pitkä hammaste. Sen mitat ovat 18,5 / 2,0mm. Ehkä kuitenkin on kysymyksessä teroitettu C-kiekko, joka myös olisi viimeisiä C-kiekkon käyttäjiä tällä julkaisulla vuonna 1873.

Tällä hetkellä ei ole havaintoja löytyykö muista arvoista vuonna 1872 B-lävistettyjä merkkejä. Vuonna 1872 valmistettujen C-lävisteisten merkkien mitat ovat jotakuinkin samat kuin silloin kun se otettiin käyttöön vuonna 1867. Ehkä hieman lähempänä 18,9 / 2,0mm.

Kuva 4

Läviste A

Läviste B

Teroitettu C

Vuonna 1873 A-lävisteen mitat ovat aikaisemman suuruiset. Samoin ne B-lävisteiset merkit, joita alkaa olla jälleen hieman yleisemmin. Vielä vuonna 1873 tavataan C-lävistellä valmistettuja merkkejä, jotka ovat edellisten mittaiset. Vuoden 73 kuluessa on kiekkoa kuitenkin huollettu ja sen läviste on tullut tiheämmäksi. Tämä on varsinaisesti merkittävin havainto siitä kuinka läviste on muuttunut käyttöaikana. Sen mitat ovat 18,5-18,6 / 1,8-2,0mm. Varsinkin lävisteen korkeudessa on melkoinen 0,2mm vaihtelu havaittavissa. Tämä tiheä C-läviste on tuottanut keräilijöille kautta aikojen, kuten edellä mainitussa esimerkissä Agathon Fabergälle, vaikeuksia määrittäessään sen ollessa lähellä B-lävisteen mittoja. Varsinkin 8 pennin, 10 pennin ja 1 markkan merkkien määrittäykset saattavat tuottaa vaikeuksia. Näiden merkkien käyttöajat jatkuvat jopa vuoden 1875 puolelle.

Kuva 5

Tiheä C

Tiheä C jonka lävisteen korkeus vaihtelee 1,8-2,0mm

Viimeisenä 1874-1875 käytössä olleen B-lävisteen mitat ovat pysyneet samoissa kuin tilapäisesti vuonna 1872 käytetyn B:n eli noin 18,1 / 1,7mm. Läviste on kuitenkin tasoltaan hyvin paljon heikompi kuin aiemmissa käytöissä. Varsinkin viimeisten 20 pennisten läviste on melkein järjestelmällisesti katastrofaalinen.

D-lävisteestä. Leimamerkkejä varten valmistettiin omat lävistekiekot, joita ei olisi pitänyt käyttää postimerkkien valmistukseen. Nimittäin kummallakin osastolla oli omat tilinsä joista maksettiin osaston kulut. Työtilat olivat kuitenkin yhteisen ja näin on sitten käynyt että D-läviste löytyy tilapäisesti myös postimerkeiltä. Seuraavasti: 40 penniä jota valmistettiin vuonna 1866 ja 1867 ei ole suinkaan hyvin harvinainen. 20 Penniä vuonna 1868 on harvinainen ja sitä tunnetaan vain muutamilta paikkakunnilta. D-lävisteestä 8 ja 40 penniä merkeillä vuoden 1870 jälkeen on niin vähän havaintoja, etten ole pystynyt niitä varmentamaan. Vuonna 1874 käytettiin D-lävistettä 20 pennin merkkien valmistukseen ja tällaisia merkkejä on säilynyt myös useilta eri paikkakunnilta. 1866-1868 olivat lävisteen mitat 17,9-18,0 / 1,6mm, vuonna 1874 sen hammasluvat olivat hitusen muuttuneet 17,9 / 1,5mm. Leimamerkeillä, joita lävistettiin vielä koko 1870 luku D-lävisteellä, kasvoi sen hammasluku edelleenkin. Siis tuli tiheämmäksi.

Kuva 6

Läviste D 1866-1868

Läviste D 1874

Arvoituksellinen E-läviste. Tämä hyvin tiheä ja kapeita pitkiä hampaita tuottava lävistekiekkko on ollut hankittuna jo vuonna 1867. Luutavimmin viimeisellä neljänneksellä 1866. Se on kuitenkin tuottanut niin onnetonta jälkeä, että se on luutavasti pistetty heti sivuun. Sillä on kuitenkin lävistetty muutama 1866 valmistettu 40 pennin merkki joista on jostain syystä jäänyt vaakasuora läviste puuttumaan. Näin ovat syntyneet hyvin harvinaiset E:B sekalävisteet. 8 pennin merkistä puolestaan tunnetaan kokonaan E-lävisteisiä merkkejä. Ne ovat vihreätä paperia ja leimaukset ovat vuosilta 1872 ja 1873. Näitäkin tunnetaan melko vähän, ehkä hieman vajaat 30 kappaletta joista osa on melko huonokuntoisia. Tämän jälkeen lävistekiekkko on luutavasti myyty Ferd. Tilgmannille, joka perusti oman kirja- ja kivipainon 1869. Tätä kiekkoa hän käytti Skärgårds Trafik Aktiebolaget laivapostimerkkien valmistukseen vuonna 1874.

Kuva 7

E:B ex L. Linder

Läviste E

8 penniä 1873

STAB 1874

Tämän julkaisun sekalävisteiset merkit ovat harvinaista tavaraa. Luetteloissa on mainittu useampi alalaji, joita kaikkia en ole kuitenkaan pystynyt näkemään edes suurimmissa kokoelmissa. Varmuudella voin esittää havainnot seuraavista. 5 penniä A:B paksulla raitapaperilla Viipurissa käytettynä 1867/68. Yllä mainittu E:B-läviste 40 pennin merkillä 1867 käytettynä Oulussa ja Joensuussa (näistä on yksi yksipuolinen sekaläviste). Samoin Savonlinnassa elokuussa 1867 leimatut D:B-lävisteiset merkit (4) ja yksi D:D:D-B-lävisteinen merkki. Myöskin pari musteristillä mitätöityä A:C-lävisteistä 40 pennin merkkiä kohojuovaisella paperilla noin vuodelta 1873 näyttäisivät ihan ”kunnollisilta”. Muutamista muistakin on kirjoittajalla havainnot ylhäällä, muuta tällä hetkellä nähtyjen kuvien perusteella niistä ei ole mahdollista antaa lausuntoa. Jos keräilijälle tulee mahdollisuus hankkia sekalävisteinen merkki kannattaa tilaisuus käyttää hyväksi. Toista mahdollisuutta ei tule kovin nopeasti vastaan. Pääasia on että sekaläviste on aito. Väärenne on arvoton.

Tässä yhteydessä pitää mainita että pienet viat eivät merkitse paljoakaan harvinaisten merkkien kohdalla. Tosi harvinaisista alalajeista voi hyväksyä ihan hyvin mielin merkit joissa on hieman isommatkin viat. Esimerkiksi 8 penniä E-läviste tai silopaperin B-läviste Turussa alkuvuonna 1872.

Kuva 8

A:B

D:D:D:B

A:C (KOH)

Nämä sekalävisteet ovat syntyneet kun syystä tai toisesta merkki tai arkki on jäänyt osittain lävistämättä. Näin tunnetaankin monenmoisia osittain lävistämättömiä tai saksilla irroitettuja merkkejä. Näitä osittain lävistämättömiä merkkejä ei pysty tällä julkaisulla ryhmittämään samalla tavoin kuin lävisteet ja sekalävisteiset merkit pystytään jakamaan tiettyihin valmistuseriin. Monesti kuitenkin nämä sattumoiset läviste-erikoisuudet kuuluvat varhaisiin valmistusjaksoihin.

Kuva 9

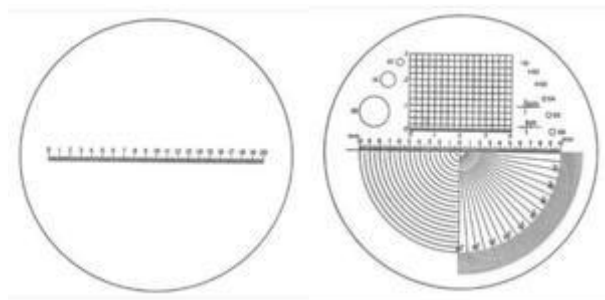
saksilla irroitettu
leikkeellä

pystysivut ilman lävistettä

Alareunassa kaksoisläviste
joka muodostaa timanttihammasteen

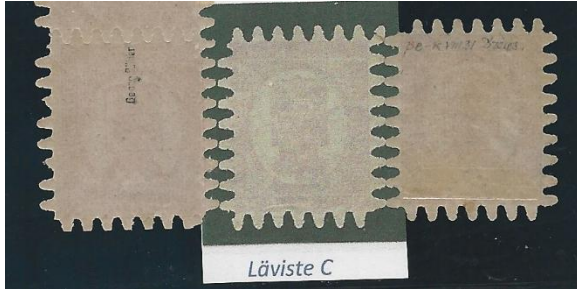
Lopussa vielä varoitus usen tavattavista lävistemanipuloinneista ja väärenteistä joiden havaitsemiseen ja tunnistamiseen tarvitsee kokemuksen lisäksi hyvät työkalut. Niihin kuuluu pääasiallisesti luuppi 6-10 kertaisella suurennoksella. Isompi suurennos ei auta tässä, koska näkökenttä jää silloin liian pieneksi.

Lävisteen mittaus tapahtuu verrattain helposti Eschenbach Lupe Präzisions-Mess-Scala mitoilla ja 6-10 kertaisella suurennoksella. Näissä levyissä on 1/10mm tarkka scala ja mitta ala on 20mm.

Kuva 10

Muuten voi mittauksen suorittaa vertaamalla varmaan malliin. Tällöin astetaan lävisteiden kärjet vastakkain ja niiden pitää osua kohdalleen koko merkin pituuden.

Kuva 11 C osuu kohdakkain B ei osu kohdakkain

Muutama varakuvia lävistekiekosta Kuvat postimuseosta heidän luvallaan. KIITOS

